

oppstår eller *forgår*. Likevel er dette den eneste nytten begrepet om substansialiteten i mitt tenkende subjekt kunne ha; uten dette kunne jeg godt unnvære begrepet.

A350 Siden man på langt nær kan utlede disse egenskapene bare fra den rene substanskategorien, må vi heller legge til grunn en gitt gjenstands vedvarenhet ut fra erfaringen, dersom vi vil anvende det empirisk sett brukbare begrepet om en *substans* på gjenstanden. I forbindelse med vårt utsagn har vi imidlertid ikke lagt noen erfaring til grunn, men utelukkende sluttet fra begrepet om forholdet som all tenkning har til jeget, som det felles subjekt som tenkningen vedhefter. Vi ville heller ikke, selv om vi la an på det, kunne godtgjøre en slik vedvarenhet gjennom noen sikker observasjon. For jeget er riktig nok i alle tanker, men det er ikke forbundet den minste anskuelse med denne forestillingen som skiller jeget fra anskuelsens øvrige gjenstander. Man kan altså riktig nok iaktta at denne forestillingen stadig forekommer ved all tenkning, men ikke at det er en stående og blivende anskuelse i hvilken tankene (som foranderlige) veksler.

A351 Herav følger at den første fornuftsslutningen til den transcendentale psykologi bare pådytter oss en angivelig ny innsikt, idet den utgir tenkningens vedvarende logiske subjekt som erkjennelsen av inherensens reelle subjekt, som vi ikke har eller kan ha det minste kunnskap om. For bevisstheten er det eneste som gjør alle forestillinger til tanker, og det er følgelig her som transcendentalt subjekt, alle våre iakttagelser må foreligge. Foruten denne logiske betydning av jeget har vi ikke noe kunnskap om subjektet i seg selv, om hva som *qua* substrat ligger til grunn for jeget, i likhet med alle tanker. Imidlertid kan man allikevel la utsagnet «*sjelen er substans*» gjelde, om man bare besinner seg på at vårt begrep ikke fører oss det minste lenger. Det samme gjelder andre vanlige slutninger fra den spissfindige sjelelæres side, som for eksempel læren om at sjelen er evigvarende i alle forandringer og selv ved menneskets død; begrepet betegner således bare en substans i ideen, men ikke i realiteten.

ANNEN PARALOGISME: SIMPLISITET

Den tingen, hvis handling aldri kan bli ansett som samhandlingen mellom mange handlende ting, er *usammensatt*.

Nå er sjelen, eller det tenkende jeg, en slik ting: Altså osv.

KRITIKK AV DEN TRANSCENDENTALE PSYKOLOGIS ANNEN PARALOGISME

Av samtlige dialektiske slutninger er dette den rene sjelelæres Akilles. Den er ikke bare et sofistisk spill iscenesatt av en dogmatiker for å gi sine slutninger et flyktig skinn, men er en slutning som synes å tåle den mest inngående eksaminasjon og mistenksomme granskning. Her er den.

Enhver *sammensatt* substans er et aggregat av mange, og handlingen hos noe sammensatt, eller det som vedhefter noe slikt, er et aggregat av mange handlinger eller aksidenser, som er fordelt utover mengden av substanser. Nå er riktig nok en virkning som springer ut av samvirket mellom mange handlende substanser, mulig dersom denne virkning bare er ytre (slik for eksempel et legemes bevegelse er den forente bevegelsen av alle dets deler). Men med tanker *qua* innvendig tilhørende aksidenser ved et tenkende vesen, forholder det seg annerledes. For sett at det sammensatte tenkte, da ville enhver av dets deler inneholde en del av tanken, og først når alle delene ble satt sammen, ville de inneholde hele tanken. Dette er imidlertid selvmotsigende. For da forestillingene som er fordelt blant forskjellige vesener (for eksempel de enkelte ord i et vers), aldri kan utgjøre en hel tanke (et vers), kan tanken aldri inherere i noe sammensatt som sådant. Tanken er altså mulig bare i *én* substans, som ikke er et aggregat av mange, og som altså er absolutt usammensatt.¹

A352

¹ Det er meget lett å gi dette beviset den vanlige skoleriktige skreddersydde ikledning. Men for mitt formål er det allerede tilstrekkelig å fremlegge den blotte bevisgrunn, til nød på en populær måte.

strid med dette. Derfor er den menneskelige sjel selv gjennom dens innrømmede usammensatte natur, slett ikke tilstrekkelig skjelnet fra materien med hensyn til dens substrat – når man betrakter materien (slik man skal) kun som fremtredelse.

A360 Dersom materie var en ting i seg selv, ville den som et sammensatt vesen skille seg helt og fullt fra sjelen, som noe usammensatt. Men nå er den kun ytre fremtredelse, hvis *substratum* ikke blir erkjent ved noen som helst angitte predikater. Følgelig kan jeg vel anta om dette at det i seg selv er usammensatt, selv om det gjennom måten det affiserer våre sanser på, frembringer i oss anskuelsen av det utstrakte og følgelig sammensatte. Jeg kan videre altså anta at substansen, som tilkommer utstrekning i forhold til vår ytre sans, i seg selv er bolig for tanker som gjennom sin egen indre sans kan bli forestilt med bevissthet. På denne måten ville nettopp det samme som i en forbindelse kalles legemlig, i en annen forbindelse samtidig være et tenkende vesen, hvis tanker vi riktig nok ikke kan anskue, men bare disses tegn i fremtredelsen. Dermed ville uttrykket at bare sjeler (som spesielle arter av substanser) tenker bortfalle; det ville snarere bety som vanlig at mennesker tenker, det vil si nettopp det samme som er utstrakt som ytre fremtredelse, er i det indre et subjekt som ikke er sammensatt, men usammensatt og som tenker.

Men, uten å tillate den slags hypoteser, kan man rent generelt merke seg at dersom jeg med ordet sjel forstår et tenkende vesen i seg selv, så er allerede spørsmålet i seg selv upassende, nemlig om sjelen (som slett ikke er noen ting i seg selv, men bare en slags forestillinger i oss) er av samme art som materien eller ikke. For det er opplagt at en ting i seg selv er av en annen natur enn de bestemmelser som kun utgjør dens tilstand.

Dersom vi imidlertid ikke sammenligner det tenkende jeg med materien, men med det intelligible som ligger til grunn for den ytre fremtredelse som vi kaller materie, så kan vi, fordi vi slett ikke vet noe om det intelligible, heller ikke si at sjelen indre sett på en eller annen måte skiller seg fra dette.